

فصلنامه مطالعات شبه قاره

دانشگاه سیستان و بلوچستان

سال پنجم، شماره هفدهم، زمستان ۱۳۹۲

(ص ۱۷۰-۱۵۳)

فتح الله ویسی ناب*

کارشناس ارشد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

دانشگاه محقق اردبیلی

دکتر فریدون بابایی اقدام**

استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

دانشگاه تبریز

دکتر حسین ابراهیم زاده آسمین***

استادیار گروه مردم شناسی

دانشگاه سیستان و بلوچستان

بررسی تطبیقی وضعیت شاخص توسعه ی انسانی در کشورهای شبه قاره

چکیده

بررسی وضعیت توسعه ی انسانی هر کشور، می تواند راهنمای مسئولان آن جامعه برای تدوین سیاست های مناسب اقتصادی همچون ایجاد اشتغال، توزیع عادلانه ی درآمد، حذف انحصارات، تخصیص بهینه ی منابع و هزینه ها، کاهش فقر و شتاب در دگرگونی های نهادی باشد. این مقاله بر آن است تا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی وضعیت کشورهای شبه قاره هند(هند، بنگلادش، پاکستان، نپال، میانمار و بوتان) را به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی بررسی و تحلیل نماید. نتایج تحقیق نشان می دهد، کشورهای شبه قاره ی هند در وضعیت مناسبی به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی قرار ندارند؛ زیرا تنها دو کشور هند و بوتان به ترتیب با مقدار شاخص توسعه انسانی ۰/۵۴۸ و ۰/۵۲۲ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی متوسط قرار می گیرند و کشورهای پاکستان، بنگلادش، میانمار و نپال به ترتیب با مقدار شاخص توسعه ی انسانی ۰/۵۰۴، ۰/۵۰۰،

*Email: borhan.vasi@stu.uma.ac.ir

**Email: Sbabaei@Tabriz.u.ac.ir

***Email: H.ebrahim@lihu.usb.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۹۲/۹/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۱/۹/۱۹

۰/۴۸۳ و ۰/۴۵۸ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین قرار می گیرند که این نشان دهنده ی پایین بودن درآمدها، کیفیت پایین زندگی، پایین بودن استانداردهای زندگی است.

کلید واژه ها: شبه قاره ی هند، شاخص توسعه ی انسانی، شاخص نابرابری جنسی، شاخص چند بعدی فقر.

مقدمه

توسعه، نتیجه ی بسیج نیروهای مادی و انسانی برای اهداف مترقی توسعه یافتگی است و از این رهگذر است که فقر، بی سوادی، وابستگی و اختناق جای خود را به رفاه، آزادی و قدرت می دهند. (سامتی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۰۱) بنابراین هدف نهایی توسعه ی بهبود توانمندی های انسانی و گسترش انتخاب ها و فرصت های انسانی بر اساس اصل توسعه ی مردم برای مردم است (باصری و فرهادی کیا، ۱۳۸۷: ۴۷) که این مسئله بیانگر اهمیت توسعه ی انسانی است.

ویژگی مهم جهان امروز، وجود تفاوت های شدید در توسعه ی اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و انسانی است. در سال های اخیر، تأکید فراوانی بر رویکرد توسعه ی انسانی صورت گرفته است. (چینی پرداز و دیگران، ۱۳۸۵: ۶) تفکر توسعه ی انسانی برای اولین بار از طرف آمارتیا سن (Amartya Sen) و محبوب الحق (Mahbub ul haq) مطرح شد. هدف از این توسعه، ایجاد محیطی توانمند برای مردم در برخوردار شدن از زندگی طولانی تر، سالم تر و خلاق تر است. (فطرس و ترکمنی، ۱۳۹۱: ۶۰) بنابراین می توان در کل، توسعه انسانی را فرایند بسط انتخاب های افراد دانست. (Suri al, 2011:154) که در برگیرنده ی یکسری شاخص های مختلف است. شاخص توسعه ی انسانی (Human Development Index)، شاخصی مرکب و مشتمل بر سه شاخص اصلی امید به زندگی، سطح آموزشی و درآمد است (صادقی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۳۰) در رویکرد توسعه انسانی، توسعه به رشد درآمد سرانه محدود نمی شود و به بهبود در سایر نیازهای جامعه انسانی نظیر بهداشت، برخورداری از حداقل های زندگی و آموزش بستگی پیدامی کند. (Streeten, 1981:48) بررسی وضعیت توسعه ی انسانی هر کشور، می تواند راهنمای مسئولان آن جامعه برای تدوین سیاست های مناسب اقتصادی همچون ایجاد اشتغال، توزیع عادلانه ی درآمد، حذف انحصارات، تخصیص بهینه ی منابع و هزینه ها، کاهش فقر و شتاب در دگرگونی های نهادی باشد. هدف تحقیق حاضر، تعیین وضعیت توسعه ی انسانی در کشورهای شبه قاره ی هند (هند، پاکستان، بوتان،

میانمار، نپال و بنگلادش) است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد اگر چه تمام کشورهای شبه قاره هند به لحاظ شاخص توسعه انسانی همواره پیشرفت کرده‌اند؛ اما در وضعیت مناسبی به لحاظ این شاخص قرار ندارند.

پیشینه ی تحقیق

گام نخست در زمینه ی کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، باید با مطالعه ی وضع موجود و بیان شفاف و علمی میزان و نوع نابرابری‌های منطقه‌ای برداشته شود. در این راستا، چه در داخل و چه در خارج از کشور، مطالعاتی ارزنده پیرامون موضوع‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... صورت گرفته که در بسیاری از آن‌ها از مدل‌های و فنون کمی بهره گیری شده است.

- حکمت نیا و موسوی (۱۳۸۳) در مقاله ی خود تحت عنوان (بررسی و تحلیل روند تغییرات سطوح توسعه و نابرابری‌های ناحیه‌ای در استان یزد طی سال‌های (۱۳۷۵ - ۱۳۵۵) به این نتیجه رسیدند که میزان نابرابری در این مدت، در شاخص‌های مورد بحث به جز شاخص‌های جمعیتی کاهش یافته است.

- زیاری و دیگران (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان (سنجش درجه‌ی توسعه یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی به روش HDI) با استفاده از ۳۱ متغیر در قالب شاخص‌های مختلف در سه مقطع زمانی ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ وضعیت توسعه یافتگی شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی را مشخص کردند که نتایج نشان داد میان شهرستان‌های استان به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه، تفاوت اساسی وجود دارد و این شهرستان‌ها قابل رتبه بندی در سه گروه برخوردار، نیمه برخوردار و محروم هستند که با گذشت زمان بر میزان برخورداری آن‌ها افزوده شده است.

- رضایی و عطار (۱۳۹۰) در پژوهشی با استفاده از ۲۲ شاخص و متغیر در زمینه های اقتصادی، زیرساختی، آموزشی، بهداشتی و خدماتی و با بهره‌گیری از شاخص ترکیبی توسعه انسانی (HDI) سطوح برخورداری شهرستان‌های استان فارس را تعیین و تحلیل کرده‌اند. نتایج بیانگر آن است در استان فارس، شهرستان توسعه یافته به لحاظ مجموع شاخص‌های مورد مطالعه وجود ندارد و شاخص‌های آموزشی و زیرساختی در شرایط مطلوب از شاخص‌های دیگر قرار دارند.

- باهاتیاورای (۲۰۰۴) با استفاده از ۲۳ شاخص به کمک روش تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه هندوستان در سال ۲۰۰۱ پرداختند که در

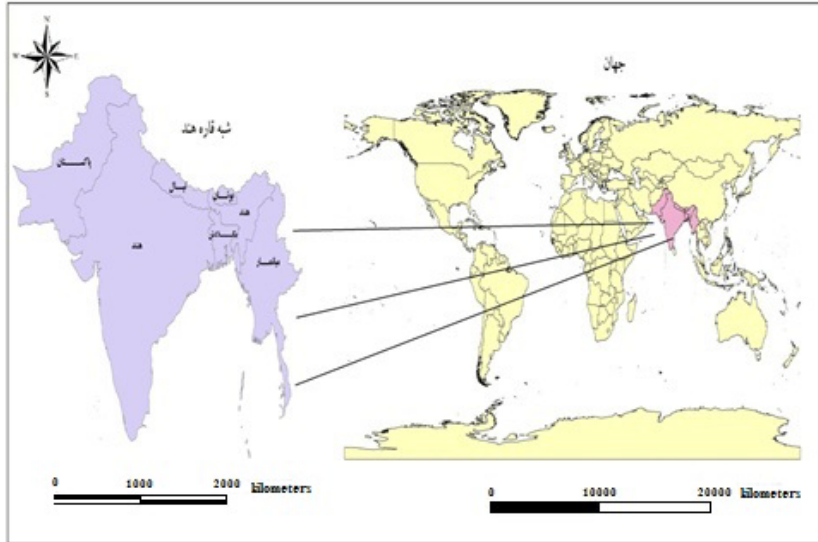
نهایت ۵۶ بلوک را توسعه یافته، ۱۵۶ بلوک را نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۶ بلوک را کمتر توسعه یافته و ۵۲ بلوک را توسعه نیافته معرفی کردند.

روش تحقیق

روش تحقیق در مطالعه ی حاضر توصیفی - تحلیلی و از حیث نوع تحقیق کاربردی است که از روش توصیفی مبتنی بر تجزیه و تحلیل آمار و اطلاعات مستخرج از اسناد و مدارک علمی معتبر و در تحلیل این شاخص‌ها در کشورهای مورد مطالعه، از روش تحلیلی استفاده شده است. این مطالعه ی تطبیقی بر اساس گزارش توسعه ی انسانی برنامه ی توسعه ی سازمان ملل از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ انجام شده است که شامل موارد زیر است: ۱- رتبه و میزان سه شاخص اصلی (امید به زندگی در بدو تولد، وضعیت آموزش و استاندارد زندگی) برای محاسبه ی شاخص توسعه ی انسانی در هر یک از کشورهای مورد مطالعه ۲- رتبه و میزان شاخص نابرابری جنسی کشورهای مورد مطالعه ۳- رتبه و میزان شاخص چند بعدی فقر در کشورهای مورد مطالعه و در نهایت ۴- مقایسه کردن کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ سه شاخص توسعه ی انسانی، شاخص نابرابری جنسی و شاخص چند بعدی فقر.

معرفی محدوده ی مورد مطالعه

در مورد این که شبه قاره ی هند، شامل چه کشورهای است، اتفاق نظر خاصی وجود ندارد. علیرغم وحدانیت جغرافیایی، نقشه ی سیاسی شبه قاره ی هند مثل بسیاری از مناطق دیگر، به وسیله فرایند جداسازی تکامل یافته است. (حسین پور پویان و دیگران، ۱۳۸۹: ۵۸) بنابراین در مطالعه ی حاضر، کشورهای شبه قاره هند با توجه به منابع مختلفی که وجود داشت، شامل شش کشور هند، پاکستان، بنگلادش، بوتان، نپال و میانمار (برمه) (ویکی پدیا، ۱۳۹۱) که کشور هندوستان، وسیع ترین و پرجمعیت ترین و کشور بوتان، کوچک ترین و کم جمعیت ترین کشور در این گروه است. (شکل ۱)

(شکل ۱): نقشه ی موقعیت شبه قاره ی هند (ترسیم: نگارندگان بر اساس نقشه ی جهان)

اهداف تحقیق

- رتبه بندی و مشخص کردن میزان شاخص توسعه ی انسانی در کشورهای شبه قاره ی هند.
- رتبه بندی و مشخص کردن میزان شاخص نابرابری جنسی در کشورهای شبه قاره ی هند.
- رتبه بندی و مشخص کردن میزان فقر چند بعدی در کشورهای شبه قاره ی هند.
- مقایسه کردن کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص های مطرح شده.

فرضیات تحقیق

- کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی، وضعیت مناسبی ندارند.
- کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص نابرابری جنسی، وضعیت مناسبی ندارند.
- کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص فقر چند بعدی، وضعیت مناسبی ندارند.

مبانی نظری تحقیق

توسعه: توسعه ایده و تمرینی است که از اوایل قرن ۱۹ به وجود آمده که بعد از جنگ جهانی دوم در مباحث اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و کشوری در مسائل بین المللی، جایگاه ویژه ای پیدا کرده است. (Frazier, 1997:187) به طور کلی توسعه یک مفهوم کیفی است که تمام

تغییرات سیستم اجتماعی را دربرمی گیرد، تغییراتی که جامعه را از وضعیت ناسالم فعلی به سمت یک وضع مطلوب بکشاند. (دلیر، ۱۳۸۸: ۹۳)

توسعه ی انسانی: شاخصی خلاصه شده برای ارزیابی پیشرفت بلند مدت درسه بعد (زندگی طولانی و سالم، دسترسی به دانش و استانداردهای مناسب برای زندگی) است. (UNDP, 2011:2)

متغیرهای جدید شاخص توسعه ی انسانی: گزارش توسعه ی انسانی سال ۲۰۱۰ در حالی منتشر شد که تغییراتی در شاخص های جزئی و تشکیل دهنده شاخص HDI و روش محاسبه آن ایجاد شده است و این تغییرات، موجب شده ارزش عددی شاخص HDI و در نتیجه رتبه بندی کشورها نسبت به گذشته دچار تغییراتی شود. در گزارش های منتشره از طرف برنامه ی توسعه ی سازمان ملل متحد از سال ۱۹۹۰ تا قبل از گزارش سال ۲۰۱۰ برای موضوع بهداشت و سلامت، مدت و سلامت زندگی که با شاخص امید به زندگی در بدو تولد (Life Expectancy at Birth)، برای موضوع آموزش دو شاخص نرخ باسوادی در افراد بزرگسال (Adult Literacy Rate) و نرخ ثبت نام در مدرسه (Combined Gross Enrolment Ratio in Education) مقاطع تحصیلی ابتدایی تا دبیرستان و برای سطح استاندارد زندگی، شاخص سرانه ی تولید ناخالص داخلی ((GDP Per Capita (PPP US\$)) بر حسب برابری قدرت خرید به دلار آمریکا (Purchasing Power Parity (PPP)) در نظر گرفته شده بود؛ اما در گزارش سال ۲۰۱۰ به غیر از موضوع بهداشت که همچنان با شاخص امید به زندگی در بدو تولد اندازه گیری می شود، در خصوص دو موضوع دیگر متغیرهای جانشین تغییر نموده اند. به این صورت که برای موضوع آموزش از دو شاخص متوسط طول دوره ای که صرف آموزش می شود، در افراد بزرگسال ۲۵ سال به بالا (Mean Years of Schooling Adults Aged 25 Years and Above) و طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه (Tertiary Expected Years of Schooling - Primary to) و برای موضوع سطح استاندارد زندگی به جای سرانه تولید ناخالص داخلی از سرانه ی درآمد ناخالص ملی ((GNI Per Capita (PPP US\$)) استفاده شده است (امیری، ۱۳۹۰: ۱۳۲)

وضعیت کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی

شاخص توسعه ی انسانی به عنوان معیار اندازه گیری توسعه و رفاه ملی در سال ۱۹۹۰ از طرف آمارتیا سن و محبوب الحق اقتصاددان پاکستانی معرفی شد. در واقع مهم ترین عامل توسعه

ی هر جامعه، را افراد آن جامعه می دانند؛ چرا که انسان، هم هدف توسعه و هم ابزار توسعه است. این اهمیت وافر سبب گردیده تا کشورهای جهان و سازمان‌های بین‌المللی، توجه خاصی به امر توسعه ی انسانی داشته باشند و عوامل تأثیرگذار بر آن را شناسایی کنند (سامتی و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۰۲) توسعه ی انسانی دو وجه دارد: یکی ایجاد قابلیت‌های انسانی (Human Capabilities) مانند بهبود در سلامت، دانش و مهارت است؛ دیگری، استفاده ی افراد از قابلیت‌های کسب شده برای ایجاد فرصت‌ها، مانند فعال بودن در عرصه ی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. قابلیت‌های انسانی نقش مهمی در خروج از رکود و رفتن به سمت رشد اقتصادی ایفا می‌کنند. (فطرس و ترکمنی، ۱۳۹۱: ۶۰)

هند: مقدار HDI هند برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۵۴۷ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی متوسط) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۳۴ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI هند از ۰/۳۴۴ به ۰/۵۴۷ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که هند، سالانه افزایش ۱/۵ درصدی داشته است که در مجموع ۵۹ درصد رشد داشته است. امید به زندگی به هنگام تولد در هند تا ۱۰/۱ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۲/۵ سال، سال‌های مورد انتظار برای رفتن به مدرسه تا ۳/۹ سال و سرانه GNI در حدود ۲۸۷ درصد افزایش یافته است. (HDR India, 2011: 2)

پاکستان: مقدار HDI پاکستان برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۵۰۴ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۴۵ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI پاکستان از ۰/۳۵۹ به ۰/۵۰۴ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که پاکستان سالانه افزایش ۱/۱ درصدی که در مجموع ۴۱ درصد رشد داشته است. امید به زندگی به هنگام تولد در پاکستان تا ۷/۶ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۳/۱ سال، سال‌های مورد انتظار برای رفتن به مدرسه تا ۱/۲ سال و سرانه GNI در حدود ۹۸ درصد افزایش یافته است. (HDR Pakistan, 2011:2)

بوتان: مقدار HDI بوتان برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۵۲۲ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی متوسط) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۴۱ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI بوتان از ۰/۵۱۸ به ۰/۵۲۲ افزایش یافته است. امید به زندگی به هنگام تولد

در بوتان تا ۲۰/۹ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۶/۹ سال و سرانه GNI در حدود ۴۵۱ درصد افزایش یافته است. (HDR Bhutan, 2011: 2)

میانمار (برمه): مقدار HDI میانمار برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۴۸۳ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۴۹ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI میانمار از ۰/۲۷۹ به ۰/۴۸۳ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که میانمار، سالانه افزایش ۱/۸ درصدی در شاخص توسعه ی انسانی داشته است که در مجموع ۷۳ درصد رشد داشته است. امید به زندگی به هنگام تولد در میانمار تا ۱۰/۱ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۲/۳ سال، سال‌های مورد انتظار برای رفتن به مدرسه تا ۳/۱ سال و سرانه GNI در حدود ۳۲۲ درصد افزایش یافته است. (HDR Myanmar, 2011: 2)

نیپال: مقدار HDI نیپال برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۴۵۸ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۵۷ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI نیپال از ۰/۴۵۸ به ۰/۲۴۲ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که نیپال، سالانه افزایش ۲/۱ درصدی در شاخص توسعه ی انسانی داشته است که در مجموع ۸۹ درصد رشد داشته است. امید به زندگی به هنگام تولد در نیپال تا ۲۰/۶ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۲/۶ سال، سال‌های مورد انتظار برای رفتن به مدرسه تا ۳/۲ سال و سرانه GNI در حدود ۹۸ درصد افزایش یافته است. (HDR Nepal, 2011:2)

بنگلادش: مقدار HDI بنگلادش برای سال ۲۰۱۱ برابر با ۰/۵۰۰ (گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین) که در میان ۱۸۷ کشور، رتبه ی ۱۴۶ را به خود اختصاص داده است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ مقدار HDI بنگلادش از ۰/۵۰۰ به ۰/۳۰۳ افزایش یافته است. این نشان می‌دهد که بنگلادش سالانه افزایش ۱/۶ درصدی در شاخص توسعه ی انسانی داشته است که در مجموع ۶۵ درصد رشد داشته است. امید به زندگی به هنگام تولد در بنگلادش تا ۱۳/۷ سال، متوسط سال‌های تحصیل تا ۲/۸ سال، سال‌های مورد انتظار برای رفتن به مدرسه تا ۳/۷ سال و سرانه GNI در حدود ۱۶۲ درصد افزایش یافته است. (HDR Bangladesh, 2011: 2)

مقایسه ی کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ HDI

به طور کلی کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ HDI در وضعیت مناسبی به سر

نمی‌برند؛ زیرا از ۶ کشور عضو، تنها دو کشور هند و بوتان به ترتیب با مقدار شاخص توسعه ی انسانی ۰/۵۴۸ و ۰/۵۲۲ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی متوسط قرار می‌گیرند و کشورهای پاکستان، بنگلادش، میانمار و نپال به ترتیب با مقدار شاخص توسعه ی انسانی ۰/۵۰۴، ۰/۵۰۰، ۰/۴۸۳ و ۰/۴۵۸ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین قرار می‌گیرند که این نشان دهنده ی پایین بودن درآمدها، کیفیت پایین زندگی و پایین بودن استانداردهای زندگی است. در بین کشورهای عضو، بیشترین پیشرفت به لحاظ HDI را از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱، کشور نپال با افزایش سالانه ۲/۱ درصدی و در مجموع ۸۹ درصد تجربه کرده که مقدار آن ۰/۲۱۶ است. به لحاظ امید به زندگی، بوتان بیشترین پیشرفت را داشته است. چون از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱، ۲۰/۹ سال پیشرفت داشته است؛ یعنی از ۴۶/۳ سال به ۶۷/۲ سال رسیده است. به لحاظ آموزشی، بیشترین پیشرفت را بنگلادش با پیشرفت ۳/۲۵ سال (میانگین طول دوره ی مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه و متوسط دوره‌ای که صرف آموزش می‌شود (بزرگسال ۲۵ سال به بالا)) داشته است و در نهایت، کشور بوتان به لحاظ سرانه GNI با افزایش ۴۵۱ درصدی، بیشترین پیشرفت را داشته است. (جدول ۱)

جدول (۱): مقایسه ی کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی

رتبه ی جهانی	مقدار شاخص توسعه ی انسانی	سرانه ی درآمد ناخالص ملی	متوسط دوره‌ای که صرف آموزش می‌شود (بزرگسال ۲۵ سال به بالا)	طول دوره ی مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه	امید به زندگی در بدو تولد	متغیر کشور
۱۳۴	۰/۵۴۷	۳۴۶۸	۴/۴	۱۰/۳	۶۵/۴	هند
۱۴۵	۰/۵۰۴	۲۵۵۰	۴/۹	۶/۹	۶۵/۴	پاکستان
۱۵۷	۰/۴۵۸	۱۱۶۰	۳/۲	۸/۸	۶۸/۸	نپال
۱۴۹	۰/۴۸۳	۱۵۳۵	۴/۰	۹/۲	۶۵/۲	میانمار
۱۴۶	۰/۵۰۰	۱۵۲۹	۴/۸	۸/۱	۶۸/۹	بنگلادش
۱۴۱	۰/۵۲۲	۵۲۹۳	۲/۳	۱۱/۰	۶۷/۲	بوتان

منبع: یافته‌های پژوهش

شاخص نابرابری جنسی (Gender Inequality Index)

یکی از شاخص‌هایی که در گزارش‌های سالانه ی سازمان ملل متحد درباره ی توسعه ی انسانی کشورها به آن پرداخته می‌شود، شاخص نابرابری جنسی است. شاخص نابرابری جنسی (GII) در واقع ارقامی از ۰ تا ۱ را شامل می‌شود که هر چه این رقم بیشتر باشد، حاکی از نابرابری بیشتر میان زن و مرد در یک کشور است.

شاخص نابرابری جنسی، نابرابری‌های جنسیتی را در سه بعد: بهداشت عمومی، توانمندی و فعالیت اقتصادی نشان می‌دهد. بهداشت عمومی: به واسطه مرگ و میر زنان به هنگام زاد و ولد و نرخ باروری نوجوانان سنجیده می‌شود. توانمندی: با استفاده از سهم کرسی‌های پارلمانی کسب شده به وسیله ی هر جنس و نیل به آموزش‌های ثانویه و بالاتر در هر جنس سنجیده می‌شود. فعالیت اقتصادی: با استفاده از نرخ مشارکت بازار کار برای هر جنس، به دست می‌آید. شاخص نابرابری جنسی، جایگزین شاخص توسعه جنسی (Gender-related Development Index) و شاخص توانمندسازی جنسی (Gender Empowerment Measure) گردیده است. (بختیاری و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۱) این شاخص، نشانگر افت در توسعه ی انسانی، در نتیجه نابرابری بین فعالیت‌های زنان و مردان در هر سه بعد (بهداشت عمومی، توانمندی، فعالیت اقتصادی) است. (HDR India, 2011: 5)

بررسی وضعیت شاخص نابرابری جنسی در کشورهای شبه قاره

هنده: مقدار این شاخص ۰/۶۱۷ که از میان ۱۴۶ کشور جهان، دارای رتبه ۱۲۹ است. در هند ۱۰/۷ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان است. ۲۶/۶ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۵۰/۴ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده، ۲۳۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۸۶/۳ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است، (منظور از زنان بالغ، سن پایین مادران است). مشارکت زنان در بازار کار ۳۲ درصد در مقایسه با ۸۱/۱ درصد مردان است. (HDR India, 2011: 3)

بوتان: مقدار این شاخص ۰/۴۹۵ که دارای رتبه ی ۹۸ در بین ۱۴۶ کشور جهان است. در بوتان ۱۳/۹ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان است. ۱۶/۲ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۱۶/۲ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده،

۲۰۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۵۰/۲ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است. (HDR Bhutan, 2011: 3)

بنگلادش: مقدار این شاخص ۰/۵۵۰ که دارای رتبه ی ۱۱۲ در بین ۱۴۶ کشور جهان است. در بنگلادش ۱۸/۶ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان و ۳۰/۸ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۳۹/۳ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده، ۳۴۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۷۸/۹ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است. مشارکت زنان در بازار کار ۵۸/۷ درصد در مقایسه با ۸۲/۵ درصد مردان است. (HDR Bangladesh, 2011: 3)

میانمار (برمه): مقدار این شاخص ۰/۴۹۲ که دارای رتبه ی ۹۶ در بین ۱۴۶ کشور جهان است. در میانمار ۴ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان است و ۱۸ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۱۷/۶ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده، ۲۴۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۱۶/۳ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است. (HDR Myanmar, 2011: 3)

پاکستان: مقدار این شاخص ۰/۵۷۳ که دارای رتبه ی ۱۱۵ در بین ۱۴۶ کشور جهان است. در پاکستان ۲۱ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان است. ۲۳/۵ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۴۶/۸ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده، ۲۶۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۳۱/۶ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است. مشارکت زنان در بازار کار ۲۱/۷ درصد در مقایسه با ۸۴/۹ درصد مردان است. (HDR Pakistan, 2011:3)

نیپال: مقدار این شاخص ۰/۵۵۸ که دارای رتبه ی ۱۱۳ در بین ۱۴۶ کشور جهان است. در نیپال ۳۲/۲ درصد کرسی‌های پارلمانی در اختیار زنان است. ۱۷/۹ درصد زنان بالغ به سطح تحصیلات ثانویه و بالاتر رسیده‌اند که در قیاس با ۳۹/۹ درصد مردان است. برای هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده، ۳۸۰ زن (مادر) به دلایل مربوط به حاملگی می‌میرند. نرخ باروری نوجوانان (زنان بالغ) ۱۰۳/۴ زاد و ولد در هر ۱۰۰۰ زاد و ولد زنده است. مشارکت زنان در بازار کار ۶۳/۳ درصد در مقایسه با ۸۰/۳ درصد مردان است. (HDR Nepal, 2011:2)

به طور کلی کشورهای میانمار و بوتان، به لحاظ شاخص نابرابری جنسی با ارقام ۰/۴۹۲، ۰/۴۹۵ در کشورهای شبه قاره ی هند، دارای وضعیت بهتری هستند.

جدول (۲): وضعیت کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص نابرابری جنسی

کشور	مقدار شاخص نابرابری جنسی	رتبه در شاخص نابرابری جنسی	نرخ مرگ و میر مادران	نرخ باروری بالغان (نوجوانان)	کرسی های پارلمانی کسب شده به وسیله ی زنان (درصد)	جمعیت با کم ترین آموزش ثانویه (درصد)		نرخ مشارکت نیروی کار (درصد)	
						مرد	زن	مرد	زن
هند	۰/۶۱۷	۱۲۹	۲۳۰	۸۶/۳	۱۰/۷	۲۶/۶	۵۰/۴	۳۲/۸	۸۱/۱
پاکستان	۰/۵۷۳	۱۱۵	۲۶۰	۳۱/۶	۲۱	۲۳/۵	۴۶/۸	۲۱/۷	۸۴/۹
نیپال	۰/۵۵۸	۱۱۳	۳۸۰	۱۰۳/۴	۳۳/۲	۱۷/۹	۳۹/۹	۶۳/۳	۸۰/۳
میانمار	۰/۴۹۲	۹۶	۲۴۰	۱۶/۳	۴	۱۸	۱۷/۶	۶۳/۱	۸۵/۱
بنگلادش	۰/۵۵۰	۱۱۲	۳۴۰	۷۸/۹	۱۸/۶	۳۰/۸	۳۹/۳	۵۸/۷	۸۲/۵
بوتان	۰/۴۹۵	۹۸	۲۰۰	۵۰/۲	۱۳/۹	۱۶/۲	۱۹/۴	۵۳/۴	۷۰/۶

منبع: یافته های پژوهش

شاخص چند بعدی فقر (Multidimensional Poverty Index)

گزارش توسعه ی انسانی سال ۲۰۱۰، شاخص چند بعدی فقر را که محرومیت خانوارها را به لحاظ آموزشی، بهداشتی و استاندارد زندگی نشان می دهد، معرفی می کند. ابعاد آموزشی و بهداشتی، متکی بر ۲ شاخص هستند؛ در حالی که بعد استاندارد زندگی، متکی بر ۶ شاخص است. تمام شاخص ها برای به دست آوردن MPI هر خانوار، از بررسی همان خانوار به دست می آید. سپس شاخص ها وزن دهی می شوند و نمرات محرومیت هر خانوار با مطالعه محاسبه می شود. یک مرز ۳۳/۳ درصدی که برابر با یک سوم وزن شاخص ها است، برای تشخیص خانوارهای فقیر و غنی مورد استفاده قرار می گیرد. اگر نمره ی محرومیت خانوارها، بالاتر از ۳۳/۳ درصد باشد، آن خانوار به صورت چند بعدی فقیر است. خانوارهایی که نمره ی محرومیت

آن‌ها بین ۳۳/۳ تا ۲۰ درصد باشد، در گروه خانوارهایی که در معرض فقر چند بعدی هستند، قرار می‌گیرند و مشخصاً خانوارهایی که نمره ی محرومیت آن‌ها پایین‌تر از ۲۰ درصد باشد، در گروه خانوارهای غنی قرار می‌گیرند.

بررسی وضعیت شاخص چند بعدی فقر در کشورهای شبه قاره

هند: آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور هند، مربوط به سال ۲۰۰۵ است. در هندوستان ۵۳/۷ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۱۶/۴ درصد مردم، در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور هندوستان شدت (پهنای) محرومیت ۵۲/۷ درصد است. (HDR India, 2011:3)

پاکستان: آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور پاکستان، مربوط به سال ۲۰۰۷ است. در پاکستان ۴۹/۴ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۱۱ درصد مردم در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور پاکستان شدت (پهنای) محرومیت ۵۳/۴ درصد است. (HDR Pakistan, 2011:5)

بنگلادش: آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور بنگلادش، مربوط به سال ۲۰۰۷ است. در بنگلادش ۵۷/۸ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۲۱/۲ درصد مردم در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور بنگلادش شدت (پهنای) محرومیت ۵۰/۴ درصد است. (HDR Bangladesh, 2011: 5)

بوتان: آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور بوتان، مربوط به سال ۲۰۱۰ است. در بوتان ۲۷/۲ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۱۷/۲ درصد مردم در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور بوتان شدت (پهنای) محرومیت ۴۳/۹ درصد است. (HDR Bhutan, 2011:5)

نیپال: آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور نیپال مربوط به سال ۲۰۱۰ است. در نیپال ۶۴/۷ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۱۵/۶ درصد مردم در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور نیپال شدت محرومیت ۵۴ درصد است. (HDR Nepal, 2011:5)

میانمار (برمه): آخرین داده‌های در دسترس برای تخمین شاخص چند بعدی فقر در کشور میانمار، مربوط به سال ۲۰۰۰ است. در میانمار ۳۱/۸ درصد مردم از محرومیت چند بعدی رنج می‌برند؛ علاوه بر این ۱۳/۴ درصد مردم در معرض فقیر شدن چند بعدی هستند. به طور کلی در کشور میانمار شدت (پهنای) محرومیت ۴۸/۳ درصد است. (HDR Myanmar, 2011: 5)

منظور از شدت (پهنای) فقر، همه گیر بودن آن است.

در مجموع با توجه به جدول شماره (۳) کشورهای میانمار و بوتان در گروه کشورهای غنی و کشورهای هند، بنگلادش و پاکستان در گروه کشورهای در معرض فقر چند بعدی و کشور نپال در گروه کشورهای که از فقر چند بعدی رنج می‌برند، قرار می‌گیرند.

جدول (۳): مقایسه ی کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص چند بعدی فقر

متغیر	مقدار شاخص چند بعدی فقر	محرومیت چند بعدی	شدت محرومیت	جمعیت در معرض فقر شدن	جمعیتی که درآمدشان زیر خط فقر است
میانمار	۰/۱۵۴	۳۱/۸	۴۸/۳	۱۳/۴	....
هند	۰/۲۸۳	۵۳/۷	۵۲/۷	۱۶/۴	۴۱/۶
بنگلادش	۰/۲۹۲	۵۷/۸	۵۰/۴	۲۱/۲	۴۹/۶
پاکستان	۰/۲۶۴	۴۹/۴	۵۳/۴	۱۱	۲۲/۶
بوتان	۰/۱۱۹	۲۷/۲	۴۳/۹	۱۷/۲	۲۶/۲
نپال	۰/۳۵۰	۶۴/۷	۵۴	۱۵/۶	۵۵/۱

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و آزمون فرضیات

در این مقاله، کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی مورد بررسی قرار گرفتند که نتایج نشان می‌دهد کشورهای شبه قاره هند به لحاظ HDI در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند؛ زیرا از ۶ کشور عضو، تنها دو کشور هند و بوتان به ترتیب با مقدار شاخص توسعه ی انسانی ۰/۵۴۸ و ۰/۵۲۲ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی متوسط قرار می‌گیرند و کشورهای پاکستان، بنگلادش، میانمار و نپال به ترتیب با مقدار شاخص توسعه ی انسانی ۰/۵۰۴،

۰/۵۰۰، ۰/۴۸۳ و ۰/۴۵۸ در گروه کشورهای با توسعه ی انسانی پایین قرار می گیرند. این نکته، نشان دهنده ی پایین بودن درآمدها، کیفیت پایین زندگی، پایین بودن استانداردهای زندگی است. در بین کشورهای عضو، بیشترین پیشرفت به لحاظ HDI را از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱ کشور نپال با افزایش سالانه ۲/۱ درصدی و در مجموع ۸۹ درصد تجربه کرده که مقدار آن ۰/۲۱۶ است. به لحاظ امید به زندگی، بوتان بیشترین پیشرفت را داشته است. چون از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۱، ۲۰/۹ سال پیشرفت داشته است؛ یعنی امید به زندگی از ۴۶/۳ سال به ۶۷/۲ سال رسیده است. به لحاظ آموزشی، بیشترین پیشرفت را بنگلادش با پیشرفت ۳/۲۵ سال (میانگین طول دوره مورد انتظار برای تحصیل کودکان در سن ورود به مدرسه و متوسط دوره ای که صرف آموزش می شود، (بزرگسال ۲۵ سال به بالا)) داشته است و در نهایت کشور بوتان به لحاظ سرانه GNI با افزایش ۴۵۱ درصدی، بیشترین پیشرفت را داشته است؛ بنابراین فرضیه ی اول (کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص توسعه ی انسانی، وضعیت مناسبی ندارند) تأیید می شود.

به لحاظ شاخص نابرابری جنسی، کشورهای میانمار و بوتان با ارقام ۰/۴۹۲، ۰/۴۹۵ در میان کشورهای شبه قاره ی هند، دارای وضعیت بهتری هستند. با این وجود در بین ۱۴۶ کشور جهان میانمار، بوتان، بنگلادش، نپال، پاکستان و هند به ترتیب دارای رتبه های ۹۶، ۹۸، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۲۹ که نشان دهنده ی وضعیت متفاوت و اختلاف جنسی شدید بین زنان و مردان در این کشورهاست. بنابراین فرضیه دوم یعنی این که (کشورهای شبه قاره به لحاظ شاخص نابرابری جنسی، وضعیت مناسبی ندارند) تأیید می شود.

بررسی وضعیت شاخص چند بعدی فقر، در کشورهای شبه قاره نشان می دهد که کشورهای بوتان و میانمار با ارقام ۰/۱۱۹ و ۰/۱۵۴ در گروه کشورهای غنی و کشورهای هند، بنگلادش و پاکستان با ارقام ۰/۲۸۳، ۰/۲۹۲ و ۰/۲۶۴ در گروه کشورهای در معرض فقر چند بعدی و کشور نپال با رقم ۰/۳۵۰ در گروه کشورهایی که از فقر چند بعدی رنج می برند، قرار می گیرند. بنابراین فرضیه سوم یعنی این که (کشورهای شبه قاره ی هند به لحاظ شاخص فقر چند بعدی، وضعیت مناسبی ندارند) رد می شود.

منابع

- ۱- امیری، نعمت‌الله، **روش محاسبه شاخص توسعه انسانی**، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۱۲، اسفند ۱۳۹۰، صفحات ۱۳۸-۱۳۱، ۱۳۹۰.
- ۲- باصری، بیژن، فرهادی‌کیا، علیرضا، **تحلیل عوامل مؤثر بر شاخص توسعه انسانی در استان زنجان**، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال شانزدهم، شماره ۴۷، صفحات ۲۳-۵، ۱۳۸۷.
- ۳- بختیاری، صادق، دهقانی زاده، مجید، حسین پور، سیدمجتبی، **بررسی جایگاه استان‌های کشور از منظر شاخص توسعه انسانی**، مجله دانش و توسعه (علمی- پژوهشی)، شماره ۱۹، صفحات ۳۹-۱۱، ۱۳۸۵.
- ۴- پور پویان، حسین، مجتهد زاده، پیروز، احمدی پور، زهرا، **بنیان‌های جغرافیایی و ژئوپولیتیکی روابط در شبه قاره هند**، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شبه قاره، سال دوم، شماره پنجم، صفحات ۷۸-۵۵، ۱۳۸۹.
- ۵- چینی پرداز، رحیم، رکابدار، قاسم، یوسفی حاجی آباد، رضا، **بررسی توسعه‌ی انسانی کشورها با استفاده از روش تحلیل ممیزی آمیخته**، فصلنامه بررسی‌های اقتصادی، دوره ۳، شماره ۳، صفحات ۲۰-۵، ۱۳۸۵.
- ۶- حسین زاده دلیر، کریم، **برنامه ریزی ناحیه‌ای**، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۸.
- ۷- سامتی، مرتضی، رنجبر، همایون، محسنی، فضیلت، **تحلیل تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی مطالعه موردی: کشورهای جنوب شرقی آسیا (ASEAN)**، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال اول، شماره چهارم، صفحات ۲۲۳-۱۸۳، ۱۳۹۰.
- ۸- فطرس، حسن، ترکمنی، اسماعیل، **توسعه انسانی تعدیل شده و پایدار رشد اقتصادی: مقایسه تطبیقی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه**، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال دوم، شماره هفتم، صفحات ۹۲-۵۹، ۱۳۹۱.

- ۹- صادقی، حسین، مسائلی، ارشک، باسنا، مهدی، کوهیان، مسعود، **محاسبه شاخص توسعه انسانی استان‌ها با استفاده از رتبه بندی فازی**، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷، صفحات ۱۵۳-۱۲۹، ۱۳۸۹.
- ۱۰- ویکی پدیا، ۱۳۹۱ (کشورهای شبه قاره هند)

- 11- Frazier, J.G, **Sustainable Development** : Modern elixir or Sack dress ? Enviromental conservation, pp182-193, 1997.
- 12- Streeten, P, **First Thing First, Meeting Basic Needs in Developing Countries**, Oxford University Press, 1981.
- 13- Suri, T. Boozer, M .A. Ranis, G. Stewart, F. **Paths to Success: The Relationship between Human Development and Economic Growth**, World Development, 39(4) , pp. 506–522, 2011.
- 14- United Nations Development [UNDP] **Human Development report Bangladesh** ,pp 1-5, 2011.
- 15- UNDP, **Human Development report Bhutan** ,pp 1-5, 2011.
- 16- UNDP, **Human Development report India** ,pp 1-5, 2011.
- 17- UNDP, **Human Development report Myanmar** ,pp 1-5, 2011.
- 18- UNDP, **Human Development report Nepal** ,pp 1-5, 2011.
- 19- UNDP, **Human Development report Pakistan** ,pp 1-5, 2011.
- 20- UNDP, **Human Development Report**. New York: Oxford, 2011.

References

- 1- Amiri, N. A, **Raveysh Mohisabe Shikeys Toaseay Ansiny**, Economic Journal - Journal of Economic Issues and Policy, No. 12, pp. 138-131, 2011.
- 2- Baseri, B, Farhideykia, A. R, **Tahlela Avimele Moaser bar Shikeys Toaseay Ansiny dar Ovstine Zanjn**, Journal of Economic Policies, No. 47, pp. 23-5, 2008.
- 3- Bakhtiari, S, Dehghani Zadeh, M, Hossein Pour, M, **Barrasey Gaiygahe Ovstinehiy keashvar az manzary Shikeys Toaseay Ansiny**, Journal of Knowledge and Development (scientific - research), No. 19, pp. 39-11, 2006
- 4- Cehniy pardaz, R, Rakibdar, G, Yousefi Haji Abad, R. , **Barrasey Toaseay Ansiny keashvarhi ba Astefade az Ravesh Tahlel Momayze Ameakhty** , Journal of economic studies, Volume 3, Number 3, pp. 20-5, 2006.
- 5- Ftros, H, Turkmen, E, **Toaseay Ansiny Tadeyl Shode va Piaydir Roshd Aghtasade** : comparison of developed and developing countries,

Journal of Research and Economic Development, Second Year, No. VII, pp 92-59, 2012.

6- Frazier, J.G, **Sustainable Development: Modern elixir or Sack dress?** Environmental conservation, pp182-193, 1997.

7- Hossein Zadeh daler, K, **Barnimeryzey Niaheyay** , Tehran, samt, 2009.

8- Poor poyain, H, Mojtahedzade, P, Ahmad Pour, Z, **Bonyanhaiya Gogkrifeyiye va Geovpoloteky Ravibt dar Shabe Ghary Hand** , subcontinent Studies, Second Year, No. V, pp. 78-55, 2010.

9- Sadeghi, H, Masiely, A, Baskha, M, koheyin, M, **Mohaseybe Shikeys Toaseay Ansiny Ovstinehi ba Astefida az Rotbabandey Fazzu** , Journal of Social Welfare, No. 37, pp. 153-129, 2010.

10- Samty, M, Ranjbar, H, Mohseni, F, **Tahlel Taserit Shikeyshiye Hokmranye Khob bar Shikeyshiye Toaseay Ansiny Motaley Moredy keashvarhi Jonob Khrbey Asyi** : A Case Study of Southeast Asian Nations (ASEAN), Journal of research of economic development, the first-quarter numbers, pp. 223-183, 2011.

11- Streeten, P, **First Thing First, Meeting Basic Needs in Developing Countries**, Oxford University Press, 1981.

12- Suri, T. Boozer, M .A. Ranis, G. Stewart, F. **Paths to Success: the Relationship between Human Development and Economic Growth**, World Development, 39(4), pp. 506–522, 2011.

13- United Nations Development [UNDP] **Human Development report Bangladesh**, pp 1-5, 2011.

14- UNDP, **Human Development report Bhutan**, pp 1-5, 2011.

15- UNDP, **Human Development report India**, pp 1-5, 2011.

16- UNDP, **Human Development report Myanmar**, pp 1-5, 2011

17- UNDP, **Human Development report Nepal**, pp 1-5, 2011.

18- UNDP, **Human Development report Pakistan**, pp 1-5, 2011.

19- UNDP, **Human Development Report. New York: Oxford.**

20- Wikipedia, (countries of the Indian subcontinent), 2012.